

ФІЛОСОФІЯ ЯК ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ І МАГІСТРІВ З СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

PHILOSOPHY AS A THEORETICAL BASIS FOR THE EDUCATION OF BACHELOR'S AND MASTER'S STUDENTS IN SOCIAL WORK

У статті розглянуті актуальні питання викладання філософії здобувачам вищої освіти спеціальності «Соціальна робота». Увага приділена питанням методологічних засад курсів філософського спрямування. Відзначено, що одним з перспективних методологічних підходів до дослідження теми є синергетичний підхід, який дозволяє більш глибоко зрозуміти освіту як складний процес у його багатоманітних зв'язках із соціокультурним контекстом. Його застосування надає можливість враховувати при підготовці фахівців із соціальної роботи складні соціальні й індивідуально-особистісні стани, в яких людина опиняється в умовах російсько-української війни. Відзначена необхідність врахування певних методологічних принципів прагматизму, екзистенціалізму, сучасної аксіології. В якості основного змісту статті розглянуті найбільш важливі вчення практичного спрямування видатних філософів минулого й сьогодення. Ознайомлення з цими концепціями має сприяти розумінню моральної свідомості в гармонійному поєднанні морально-раціональної та морально-іраціональної компоненти, що мають реалізуватися на практиці. Це дасть можливість краще зрозуміти складні кризові ситуації, знаходити шлях до професійного самоутвердження, самореалізації. Чимале значення для спеціалізованого курсу філософії мають теоретичні праці, які допоможуть соціальним працівникам здійснювати професійну діяльність не тільки з позицій її корисності, але й отримувати при цьому моральне задоволення, відчуття щастя. Необхідним є позбавлення від ідеологізованих інтерпретацій моралі, в яких відсутня спрямованість на самоцінність людської індивідуальності та повага до людської гідності. Пропонується запровадження курсу «Практична філософія» або «Філософські проблеми (аспекти) соціальної роботи», а не курс «Філософія соціальної роботи», оскільки філософія соціальної роботи на сьогодні знаходиться у стані становлення і поки не має власних обґрунтованих теорій. Філософське навчання повинно здійснюватися у формі діалогу з викладачем, що дозволить підвищити рівень критичного мислення студентів та

допомогти їм у формуванні практичних комунікативних компетентностей.

Ключові слова: філософія, практична філософія, етика, етика спілкування, соціальна робота.

The article addresses current issues in teaching philosophy to students majoring in «Social Work». Attention is given to the methodological principles underlying philosophy courses. It is noted that one promising methodological approach to studying this subject is the synergistic approach, which facilitates a deeper understanding of education as a complex process within its diverse relations to the socio-cultural context. Its application enables consideration of the complex social and individual-personal conditions in which individuals find themselves amidst the Russian-Ukrainian war while training professionals in social work. The necessity of considering certain methodological principles of pragmatism, existentialism, and modern axiology is emphasised. The article examines the fundamental doctrines of practical orientation advocated by prominent philosophers of the past and present. Familiarity with these concepts should aid in understanding moral consciousness in a harmonious combination of moral-rational and moral-irrational components, which should be applied in practice. This understanding will facilitate better navigation of complex crisis situations and enable professional self-assertion and self-realisation. Scientific works are deemed crucial for specialised philosophy courses, helping social workers engage in their professional activities not solely for utility but also moral fulfilment and a sense of happiness. It is imperative to eliminate ideological interpretations of morality that lack a focus on the intrinsic value of human personality and respect for human dignity. The article suggests introducing a course titled «Practical Philosophy» or «Philosophical Problems (Aspects) of Social Work» instead of «Philosophy of Social Work», as the philosophy of social work is still in its infancy and lacks well-established theories. Philosophical teaching should be conducted through a dialogue with the teacher to enhance students' critical thinking abilities and aid in developing practical communication competencies.

Key words: philosophy, practical philosophy, ethics, communication ethics, social work.

УДК 141.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.2.15>

Поліщук І.Є.,

канд. філос. наук,
доцент кафедри філософії, соціології
та соціальної роботи
Херсонського державного університету

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Важливим теоретичним підґрунтям освітнього процесу здобувачів вищої освіти в українських університетах є філософія, оскільки якість висококваліфікованої підготовки суттєво залежить від теоретико-методологічних настанов, що формуються у філософських вченнях. Питанням ролі філософії у навчанні бакалаврів і магістрів різного профілю на сьогодні присвячена достатньо велика кількість праць вітчизняних теоретиків, серед них на особливу увагу заслуговують концепції та ідеї Л. Губерського, А. Конверського, М. Поповича.

Автором даної статті одноосібно та у співавторстві впродовж останніх років опубліковані праці, в яких також розглянуті питання філософської освіти для нефілософських спеціальностей різних галузей наукового знання. Однак в умовах російсько-української війни особливого значення набуває підготовка фахівців з соціальної роботи, яка являє собою відносно нову наукову галузь, що має органічно поєднувати теоретичні та практичні аспекти підготовки. Питанням місця та ролі філософії в теорії та практиці соціальної роботи присвячена низка праць таких авторів як О. Морцакова,

О. Кравченко, М. Колотило, С. Іщук, Г. Коваль та ін. Однак ознайомлення зі змістом публікацій з даної теми дає певні підстави вважати, що в багатьох з них панує надмірне теоретизування, на кшталт викладу філософських проблем і питань у численних базових підручниках з філософії, з розглядом основних категорій на вельми абстрактному, відірваному від реальності рівні. І це робить навчальний матеріал малозрозумілим і малозначимим для студентів, особливо якщо їх майбутня професійна діяльність є орієнтованою насамперед на практику. Таким чином у методологічному й методичному забезпеченні філософських дисциплін для майбутніх соціальних працівників є чимало нерозв'язаних питань. Саме тому в межах даної статті здійснена спроба розглянути реальну ситуацію з викладанням дисциплін філософського циклу підготовки фахівців названого профілю та надати деякі власні пропозиції щодо її покращення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Більш детально торкнемося питання змісту філософії, що має професійне спрямування, у наукових публікаціях та деяких навчальних програмах, які запроваджені в освітній процес в українських університетах. У статті О. Кравченко розглянуті основні теоретичні моделі розвитку філософії соціальної роботи: гуманізм, позитивізм, утопізм та професіоналізм [4, с. 22]. Однак, на нашу думку, власно філософія соціальної роботи як теоретично обґрунтована спеціалізована філософська галузь ще не є достатньо сформованою. Перераховані теоретичні моделі не є такими, що належать саме філософській теорії соціальної роботи. Гуманізм як універсальний принцип, як універсальна ідея різноманітних філософських вчень дотичний до різних сфер мисленевої та практичної діяльності людини, а не тільки безпосередньо до практики соціальної роботи. Позитивізм, що має у ХХ ст. форму неопозитивізму та постпозитивізму, достатньо обережно використовує положення О. Конта та суттєво переосмислює їх, формуючи власні методологічні настанови. Утопізм, на наш погляд, не здатний чинити будь-який суттєвий вплив на теорію та практику сучасної соціальної роботи. Професіоналізм навряд чи слід вважати специфічною теоретичною моделлю філософії соціальної роботи та й власно філософською категорією. Сумнів викликають і спроби розглянути феномен соціальної роботи як специфічний вид соціального світогляду [8, с. 69], оскільки соціальна робота хоч і детермінується свідомістю, світоглядними поглядами людини, але є практичною сферою діяльності. О. Морщакова розглядає соціальну роботу і як феномен суспільної культури (хоча поняття «культура» не потребує такого уточнення що вона «суспільна»). У статті даної авторки міститься і наступне положення: «Соціальне пізнання у сфері соціальної роботи, методологічно оформлене в систему досконалої

миследіяльності, уособлює психосоціальний і вітакультурний контексти і за своїми суттєвими ознаками є гуманітарно зорієнтованим суспільним знанням» [8, с. 69]. Авторка фактично не розрізняє поняття «пізнання» та «знання», хоча відомо, що знання – лише кінцевий результат пізнавального процесу. Крім того незрозуміло навіщо так ускладнювати думку? Як використовувати її в теоретичному та практичному плані? Пригадаємо, що глибокі думки великих філософів мають достатньо чітку, прозору форму. На наш погляд, навіть складні за змістом праці І. Канта або М. Гайдеґґера розуміти легше аніж міркування деяких сучасних вітчизняних авторів. Надмірна «затеоретизованість» має місце й у деяких інших статтях, наприклад у статті М. О. Колотило «Філософія сучасної соціальної роботи у контексті громадянського суспільства» [3].

Певні зауваження можливо адресувати також до авторських навчальних програм з філософії соціальної роботи. Не заперечуючи у цілому зміст деяких програм, які розроблені в університетах України, слід зазначити, що викликає певний сумнів потреба у викладанні таких тем як, наприклад, «Давньогрецькі основи соціальної роботи», «Філософські основи соціальної роботи епохи Середньовіччя» тощо (програма навчальної дисципліни в національному університеті «Одеська політехніка»). Складається враження, що окремі викладачі, отримавши певну кількість кредитів та годин на курс, не знаходять актуальних питань, яких потребує філософська дисципліна для здобувачів вищої освіти з соціальної роботи. Ознайомлення з деякими іншими навчальними програмами філософського спрямування зазначеної спеціальності викликає необхідність поставити питання щодо більш виваженого змісту дисципліни. Звісно, автономія університетів дає можливість викладачам розробляти авторські курси з вибіркового професійно орієнтованих дисциплін. У цілому позитивно оцінюючи цю обставину, все ж зауважимо, що в якості обов'язкової компоненти має викладатися базовий курс філософії, оскільки без вивчення її основних розділів як теоретичної дисципліни студентам важко засвоїти специфічні аспекти філософії практичного спрямування. Поважаючи позиції авторів теоретичних праць та викладачів, що розробили та включили в освітній процес професійно орієнтовані спецкурси з філософії (етики) соціальної роботи, висловимо цілковиту підтримку позиції Вітторіо Ґьосле: «...не слід нехтувати зв'язком практичної філософії з філософією загалом, адже без метафізики та трансцендентальної філософії, тобто без певного уявлення про структуру буття та про імплікації домагань значущості, етика залишатиметься необґрунтованою» [2, с. 12]. Звісно, філософії «не слід уподібнюватися до тієї форми зарозумілості, яка обмежується вченими дослідженнями історичних деталей або хитромудростями теорії

обґрунтування» [2, с. 12]. Але, на думку цього філософа, це не означає, що слід нехтувати вивченням філософських вчень минулого.

Найбільш виражені підходи до розуміння значимості філософії можна побачити в Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна, де базовий курс філософії для майбутніх соціальних працівників є обов'язковою компонентою, в КПІ ім. І. Сікорського, де здобувачам, які спеціалізуються в галузі соціальної роботи, викладають соціальну філософію, антропологію, релігієзнавство, етику соціальної роботи; в Центральному державному університеті ім. В. Винниченка, де впроваджені курси філософії, етики соціальної роботи, основ міжособистісного спілкування.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз публікацій та змісту авторських навчальних програм засвідчив, що у викладанні філософських дисциплін майбутнім соціальним працівникам є чимало методологічних та методичних проблем. У зв'язку з цим є потреба у вдосконаленні методології дослідження та оновленні змісту спеціалізованої освітньої компоненти філософського спрямування.

Мета статті – розгляд найбільш важливих концепцій та ідей практичної філософії у розробках мислителів минулого й сьогодення, а також надання певних рекомендацій щодо оновлення змісту філософської освіти та їх впровадження в освітній процес бакалаврів і магістрів спеціальності «Соціальна робота».

Виклад основного матеріалу. Методологічною основою багатьох вітчизняних соціально-гуманітарних досліджень, в тому числі присвячених питанням філософської освіти, традиційно вважається діалектичний підхід. Не заперечуючи у цілому його конструктивної дії, підкреслимо, що на сьогодні класичні гегелівсько-марксистські тлумачення діалектики потребують як критичних зауважень, так і суттєвих доповнень, що стали можливими завдяки теорії самоорганізації (синергетиці). Синергетична методологія дозволяє краще зрозуміти складності, які виникають під час біфуркаційних змін у сучасному кризовому суспільстві, у всіх соціальних сферах і процесах, зокрема і в процесі навчання. Синергетичний підхід дозволяє більш глибоко зрозуміти освіту як складний процес у його численних зв'язках з усім соціокультурним контекстом. Це важливо враховувати при підготовці соціальних працівників, які в своїй професійній діяльності будуть часто-густо знаходитися в станах невизначеності, неможливості прийняти одне-єдине «правильне» рішення, вчинити «правильну» дію. В цьому плані є сенс включити у зміст філософських дисциплін не тільки вчення та ідеї філософів минулого, але й ті, що сформовані в наш час, зокрема в умовах соціально-політичних, економічних і моральних випробувань. Важливими для філософської освітньої

компоненти є використання деяких методологічних засад прагматизму, які мають відношення до питань розвитку людської активності, самоутвердження, ефективної здатності до дій, формування оптимістичного погляду на світ (що стосується і тих, хто допомагає іншим, і тих, кому надають допомогу). Не зайвим є і звертання до методологічних принципів екзистенціалізму, спрямованих на культивування унікального неповторного світосприйняття та відповідного способу існування людини в світі. Крім того зауважимо, що аксіологічна функція філософії полягає у виробленні критеріїв й оцінок практичної діяльності соціального працівника не тільки з позицій її ефективності, але й духовності, насамперед моральності. Врахування зазначених методологічних принципів має допомогти викладачеві поставитись до навчання філософії як до динамічного процесу із постійним удосконаленням його змісту, із врахуванням як складних соціокультурних умов життєдіяльності, так і екзистенційних станів студентів. Філософія, звісно, має розумітися і як концептуальна освітня система, що має різноманітні та різнорівневі зв'язки із соціально-гуманітарними науками. Методологія дослідження даної проблеми, таким чином, передбачає застосування системного підходу із його найважливішою рисою – відкритістю по відношенню до освітнього процесу загалом, а також з акцентацією базових для практичної філософії етичних концепцій та ідей, аналізом їх зв'язків із сучасністю. Вона має бути спрямована на розуміння важливості інтеграції філософії в єдину систему університетської освіти, що має дозволити сформувати як стратегію, так і тактичні кроки ефективного філософського навчання.

Наведемо деякі власні міркування щодо змісту філософської освіти соціальних працівників, яка має ґрунтуватися не на вельми узагальнених аспектах гуманізму, а на категоріях і поняттях етичного спрямування. Насамперед це поняття добра і зла, сенсу життя, справедливості, щастя, а також совісті та сорому, сутність яких розкривається із звертанням до чуттєво й інтуїтивно забарвлених станів співстраждання та милосердя. В якості основного навчального матеріалу пропонується розглядати концепції І. Канта, А. Шопенгауера, П. Юркевича, М. Бубера, Е. Левінаса, Дж. Ролса, П. Сінгера, М. Сендела, А. Швейцера та ін. Глибоко цінуючи етичну спадщину І. Канта, яка зосереджена на моральній волі, що є вродженою, укоріненою у свідомості людини та відіграє велику роль у обов'язковому виконанні нею свого боргу перед іншими, зауважимо певну складність у її практичному застосуванні. Безсумнівно кожній людині слід пам'ятати величні слова мислителя: «Обов'язок! Величне поняття, яке не веде до підлабузництва, а вимагає підкорення, але не загрожує тому, що збуджує в русі й чого жахається природна огида заради руху волі, а просто встановлює закон, ...

перед яким згасають всі схильності, хоча й діють таємно проти нього» [6, с. 337]. Отже, розуміння на категоріальному рівні добра та зла, обов'язку людини у кантівській інтерпретації ще не гарантує їх реалізації у практичній сфері, в різноманітних діях, вчинках, поведінці людини. Ця обставина зумовлює необхідність звертання до іншої, ірраціональної етики, зокрема до вчення А. Шопенгауера. Цей мислитель вводить у царину філософії поняття «песимізм», вважаючи весь світ породженням злої агресивної сили – волі. На перший погляд, така метафізика волі, сліпого та ірраціонального тиску на людину примушує людину змиритися, рухатися в суцільній темряві, не знаходячи «світла наприкінці тунелю». Але нам була б нецікава, навіть в певній мірі й шкідлива така думка, якби мислитель не шукав і не знайшов певний вихід із світу суцільного зла. Цей вихід – у звертанні людини до самої себе, до власного серця, що здатне культивувати в душі співстраждання й милосердя до інших собі подібних, створених тією ж єдиною злою силою – волею. Страждання кожної людини тотожні стражданням всіх інших, цей стан є істинно моральним. Важливим є те, що А. Шопенгауер хоча й вважає праці І. Канта написаними блискуче, але й дещо академічно, не руйнує зв'язків чуттєвості з розсудом і розумом, не вважає мислення непотрібним для інтуїтивного та емоційного сприйняття світу. Філософ подекуди суперечить своїй власній позиції щодо пріоритету почуттів у моралі, бо людина себе знає в кожній іншій, отже мислить й відчуває одночасно. А. Шопенгауер звісно не сприймає кантівську ідею щодо вкоріненості моральної волі у свідомості людини, натомість вважає, що бажання морального діяння є необхідною передумовою морального вчинку. Це бажання невіддільне від розуміння добра, отже неможливо віддати перевагу етичним міркуванням І. Канта або А. Шопенгауера, неможливо нехтувати порадами обох філософів, а слід навчатися гармонійно поєднувати, так би мовити, морально-раціональне, морально-ірраціональне і чуттєве, моральну свідомість і моральність як практичні вчинки, дії, поведінку. Нажаль етичній спадщині А. Шопенгауера з його моральною акцентацією стану співстраждання й до сьогодні не приділено належної уваги у вітчизняній теоретичній літературі. Однак заслуговує на увагу дослідження Т. Ярошенко, яка слушно зауважує, що заслугою А. Шопенгауера «для нашого сьогодення є переведення проблеми кризи на внутрішній рівень людини» [10, с. 123]. У сучасному кризовому світі, де багато горя й страждань, людині слід навчитися долати життєві складнощі, пам'ятаючи шопенгауерівське висловлення, що світ – не тільки об'єктивне зло на початку – воля, але й те, що світ існує й для кожного розплющеного ока. Людина мусить навчитися сприймати світ як різнобарвний,

борючись зі злом і насиллям та проявляючи співстраждання, спілкуючись з іншими людьми, зокрема тими, хто потребує невідкладної матеріальної та психологічної допомоги. Майбутні соціальні працівники повинні розуміти, що шлях до професійного самоутвердження, самореалізації полягає саме у такому цілісному світорозумінні та світобаченні.

Зазначимо далі, що у викладанні питань спеціалізованого курсу практичної філософії слід приділити увагу і вітчизняним вченням, зокрема філософії П. Юркевича, який називав серце основою морального життя людини. На думку філософа «...серце може виражати, виявляти й розуміти цілком своєрідно такі душевні стани, які за своєю ніжністю, переважною духовністю й життєвістю неприступні для відстороненого знання розуму...» [9, с. 499].

В курс практичної філософії є сенс включити також концепцію М. Бубера. Найбільш важливою тезою філософа є наступна: «у Ти людина стає Я» [7, с. 62], тобто без іншого Ти, а не Воно, людина нездатна ставати власно людиною, яка змогла свою суто природну основу гармонійно поєднати з соціокультурним, духовним начинням. М. Бубер вважає, що людина звертається до Ти безпосередньо, без попереднього усвідомлення: «Поміж Я і Ти не стоїть жодної мети, жодного жадання і жодного випередження...» [7, с. 38]. Етика М. Бубера здатна допомогти людині, зокрема якщо вона є соціальним працівником, волонтером, глибоко усвідомити й відчути, що головне в житті – любов, яку філософ розуміє як «відповідальність Я за Ти» [7, с. 43]. Ця думка знову повертає нас до питання що важливіше – усвідомлення свого боргу перед людьми чи інтуїтивне, чуттєве, тобто неусвідомлене прагнення чинити добро. Відповідь тут є простою, але вкрай важливою: любов об'єднує розсуд і почуття, а не є суто емоційним станом. Отже М. Бубер у доступній формі розв'язує суперечність, що існувала а в поглядах філософів минулого, зокрема у вченнях І. Канта і А. Шопенгауера. Звісно, М. Бубер як людина, що належить сучасному прагматизованому світу, де поведінка й стосунки людей скеровані природним егоїзмом, що спонукає насамперед шукати «місце під сонцем» для себе, світу, де панують подвійні стандарти моралі, вимушений визнати, що «...людина не може жити без Воно. Але хто живе лишень із ним, той не людина» [7, с. 71]. «Воно» як таке, як і матерія, не є саме по собі злом, однак у випадку, коли «людина дозволяє йому владарювати, якщо безперестанно зростаючий світ Воно затягує її своїм покровом, у неї знедійснюється власне Я...» [7, с. 86]. Знайти способи порятунку сучасного суспільства людина може тільки зменшуючи значення «Воно».

Послідовником етичної спадщини М. Бубера є В. Малахов, автор вельми нестандартних для нашої країни теоретичних і навчально-методичних

праць, в яких найважливішого значення набуває етика спілкування. В. Малахов надав українській спільноті ґрунтовний аналіз парадигм спілкування, що містяться у працях Е. Дюркгейма, Дж. Г. Міда, К. Мангейма та ін. Суттєвим для практичної етики є авторська інтерпретація діалогу, який є різновидом спілкування, але «далеко не будь-яка комунікація і не будь-який діалог являють собою власне спілкування...» [5, с. 158]. Якщо «діалог – розподіл логосів, смислів, розумових позицій... то потреба людини в спілкуванні – це насамперед потреба в живому цілісному контакті з іншим реально існуючим Я, сенс зустрічей двох Я, двох неповторних суб'єктивностей виходить далеко за межі діалогу як такого...» [5, с. 157]. Автор розглядає етику не тільки й не стільки як теоретичну дисципліну, а як практично зорієнтоване вчення, сутністю якого є екзистенційний досвід людини.

В програму курсу є сенс включити деякі напрацювання Е. Левінаса, що присвячені розгляду Іншого як співрозмовника. Автор зазначає, що відносини з Іншим не обмежуються суто розумінням, Інший «є сущим і цінним як такий» [9, с. 145], а також підкреслює «Розуміти якусь особу – це вже говорити з нею» [9, с. 145]. Отже в концепції Е. Левінаса акцентуються суб'єктно-суб'єктні взаємозв'язки. Незаслужено забутою, принаймні в нашій навчальній практиці, є теоретична спадщина М. Шелера, яку можна назвати філософією любові. Філософ наголошував на тому, що інші особистості як особистості – не предмети: «Досягти участі в них ми можемо, лише здійснюючи услід за ними і разом з ними їх свободні акти, «ідентифікуючи» себе, як ми звично говоримо, з волінням, любов'ю, тощо, будь-якої особистості, і тим самим – з нею самою...» [9, с. 266].

Важливими для навчального курсу є також праці американських мислителів. Слід зауважити, що сприйняття американської філософської думки довгий час обмежувалося творами представників прагматизму, причому їх зміст зводився насамперед до питань корисності певних дій людини, спрямованих на успіх «тут і зараз». Така спрощена інтерпретація домінувала у численних підручниках з філософії як радянського періоду, так і деяких навчальних виданнях 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст., що вийшли друком в Україні. Не піднімаючи в межах даної статі питань більш універсального змісту творів видатних представників цього напрямку, доречно все ж навести висловлювання В. Джеймса, автора праці «Прагматизм»: «Філософія – це водночас і найвеличніше, і найбанальніше з людських занять. Вона проникає у найпотаємніші закопелки та розкриває найширші обрії... жоден з нас не може обійтися без потужних променів світла, які вона проливає на наше розуміння цього світу» [1, с. 7]. Великого життєвого сенсу набувають сьогодні й твори сучасних американських мислителів П. Сінгера та М. Сендела. Праця П. Сінгера «Життя, яке ви можете

врятувати» (2009 р.) у вельми доступній для читача формі, з цікавими прикладами з життя може надихнути наших студентів на професійну діяльність, яка не тільки надасть користь іншим людям, але й принесе їм глибоке задоволення, радість і відчуття щастя. П. Сінгер апелює до нашого розуму, ненав'язливо пояснюючи як важливо жити й діяти, відчуваючи міру у всьому, в тому числі й у нашому добробуті. Має значення не тільки кількість людей, яким ми допомогли у складних життєвих ситуаціях, а те на скільки ефективною є допомога, що дозволяє врятувати життя [1, с. 401]. Слід звернути увагу також на зауваження автора стосовно того, що треба «допомагати людям створювати стабільні джерела добробуту чи навчити їх вирощувати власну їжу» [1, с. 400]. Це означає, що допомога іншому – не привчання його до пасивного постійного очікування матеріальної допомоги, а навчання діяти у складних ситуаціях, навчання основам самодопомоги, власної самореалізації у різноманітних життєвих сферах. Цікавою й корисною для практичної професійної діяльності є праця М. Сендела «Справедливість» (2009 р.). Т. Батлер-Боудон, коментуючи цей твір, зауважує наступне: «Ми не тільки не маємо ставитися до інших як до об'єктів, а й не повинні себе вважати об'єктами» [1, с. 374]. Це висловлення – суттєва підтримка й продовження міркувань М. Бубера, в яких ставлення до себе як морального суб'єкта передуює ставленню до іншого. Оскільки психічні та мисленеві процеси людини не відокремлені від зовнішньої практичної діяльності, оскільки вони реалізуються в зовнішній сфері, взаємодіють з нею, початок моральної поведінки та діяльності починається із совісті, сорому як сутнісних якостей індивіда як людини. Саме тому суспільство «існує, аби пропагувати чесноти – щоб люди ставали кращими» [1, с. 370]. Отже люди мають бути не просто користолюбними суб'єктами економіки, а громадянами в суспільстві [1, с. 369]. М. Сендел вважає, що небезпека утилітаризму в тому, що він «спричинює появу політики «підрахунків, а не принципів», коли спосіб розв'язання проблеми обирається з огляду на витрати/прибутки» [1, с. 374]. Автор наводить приклад щодо цінних маніпуляцій після урагану «Чарлі», який пронісся Флоридою в 2004 році. Після буревію ціни на продукти, готелі, пальне, роботи по ліквідації наслідків цього лиха різко зросли [1, с. 369]. Чи не нагадує нам ця ситуація цінову політику і навіть цінні махінації в нашій країні в умовах війни? Постає актуальне питання: як долати утилітарну, вельми егоїстично налаштовану свідомість багатьох наших громадян, що не спрямована на розуміння ані кантівської етики боргу, ані шопенгауєрівського шляху спасіння від зла співстражданням й милосердям, ані формули М. Бубера «Я – Ти»?

Важливими для курсу практичної філософії є також думки видатного гуманіста ХХ ст. А. Швейцера, який вважав, що людина, яка не страждає

від відсутності у неї потреби й прояви співчуття, деградує: «Ми втрачаємо почуття спорідненості зі своїм ближнім і скочуємося в такий спосіб на шлях антигуманності. Коли зникає свідомість, що будь-яка людина нам якоюсь мірою небайдужа як людина, тоді розхитуються підвалини культури й етики» [9, с. 617]. А. Швейцер застерігає нас від втрати людської цінності й гідності: «Коли вибухнула війна, для вкоріненої в нас негуманності відкрилося широке поле вияву» [9, с. 617]. Ці рядки, які стосувалися другої світової війни, не втратили актуальності і в наш буремний час.

Наведені думки видатних мислителів є вкрай важливими на сьогодні, оскільки складними об'єктивними обставинами, в яких опинилось українське суспільство, неможливо виправдати достатньо численні прояви аморалізму в різних сферах життєдіяльності, в поведінці та спілкуванні людей. Ми також мусимо позбавитись від ідеологізованих інтерпретацій моралі, в яких відсутня спрямованість на самоцінність людської індивідуальності та повага до людської гідності. Завершуючи розгляд основного змісту спеціалізованого курсу філософії, зазначимо, що його основною метою є органічне поєднання теоретичних і практичних аспектів, яке має зіграти позитивну роль у поглибленні професійної підготовки здобувачів вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших розробок методологічного й методичного спрямування. Сутнісною складовою навчального процесу в українському університеті є філософська освіта, яка повинна здійснюватися як в межах базового курсу філософії, так і в спеціалізованих курсах, що наближені за своїм змістом до конкретної спеціальності. Вельми важливо запроваджувати такі курси для здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота», які надаватимуть майбутнім фахівцям як теоретичні знання, так і практичні компетентності, що базуються на принципах добра, гідності, справедливості. На нашу думку, спеціалізований курс філософії для даного профілю освіти може мати назву «Практична філософія» або «Філософські проблеми (аспекти) соціальної роботи». Назва курсу «Філософія соціальної роботи», яка прийнята в деяких університетах, не має достатнього теоретичного обґрунтування у концепціях сучасної філософії. На сьогодні філософія соціальної роботи знаходиться в стані становлення й поки що не має власних обґрунтованих гіпотез і теорій.

Основну увагу при читанні лекцій, проведенні семінарських занять слід приділяти розгляду практичних (етичних) питань в інтерпретаціях філософів минулого й сьогодення. Незважаючи на те, що у більшості університетів освітній процес проводиться у змішаній формі (очній та дистанційній), необхідно максимально спрямовувати навчання на діалог, спілкування. Це дозволить підвищити рівень критичного самостійного мислення та сформувані практичні комунікативні навички студентів. Наведені міркування, звісно, мають певне суб'єктивне забарвлення, але сьогодні вкрай потрібні активні комунікації викладачів українських університетів у форматі конференцій, круглих столів, змістом яких має бути обговорення нагальних методологічних питань, зокрема можливостей застосування синергетичної методології у майбутніх теоретичних дослідженнях, та інноваційних методик викладання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Батлер-Боудон Т. 50 видатних творів. Філософія. Пер. з англ. Н. Лавської. К. : Вид. група КМ-БУКС, 2019. 456 с.
2. Гьосле Вітторіо. Практична філософія в сучасному світі. Пер. з нім., примітки та післямова Анатолія Ермоленка. Київ : Лібра, 2003. 248 с.
3. Колотило М. О. Філософія сучасної соціальної роботи у контексті громадянського суспільства. Гілея : науковий вісник: збірник наукових праць, 2018. Вип. 132 (№ 5). С. 224–227.
4. Кравченко О. П. Філософія соціальної роботи: теоретичні моделі розвитку. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Філософія. Т. 31 (70) № 2, 2020. С. 21–25.
5. Малахов В. А. Етика: курс лекцій. Навч. посібник. 5-те вид. К. : Либідь, 2006. 384 с.
6. Марія Фюрст, Юрген Тринкс. Філософія. Пер. з нім. Вахтанга Кебуладзе. Вид. друге. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2019. 536 с.
7. Мартін Бубер. Я і Ти. Шлях людини за хасидським вченням. Пер. з нім. «Я і Ти» В. Терлецького, «Шлях людини за хасидським вченням» Н. Спринчан. К. : ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. 272 с.
8. Морщакова О. Концептуальні засади філософії соціальної роботи. Психологія і суспільство, 2016. № 3. С. 68–79.
9. Філософія: хрестоматія (від витоків до сьогодення) : навч. посіб. К.: Знання, 2009. 621 с.
10. Ярошенко Т. Ідеї А. Шопенгауера як тематизація сучасності: етико-морфологічні аспекти. Філософія А. Шопенгауера та сучасність: колективна монографія за редакцією Анатолія Карася. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. С. 121–133.